

Relații inter-individuale în opera lui Marin Preda

Lect. univ. Oana Boaru
Universitatea Româno-Americană, București

Rezumat

Destinul individului în opera lui Marin Preda e determinat de doi factori principali: raportarea la alți indivizi și raportarea la mișcarea istoriei. În funcție de aceștia se stabilesc patru tipuri de relații inter-individuale: relația erotică, relația părinți-copii, relația de prietenie și relația erou-colectivitate. În lucrarea de față, sunt analizate cele patru tipuri de relații în romanul "Moromeții".

Cuvinte cheie

Marin Preda, individ, relații, societate, erou predian, colectivitate, istorie, sat, don quijotism, iluzie, realitate.

Interesul declarat al lui Marin Preda pentru individ constă în a vedea care e soarta fiecărui om în parte și nu câtă necesitate conține istoria, știut fiind faptul că "omul are o singură viață de trăit, în timp ce istoria e înceată și nepăsătoare"; omul se află sub timp și nu deasupra lui. Conflictul major din opera sa este acela dintre om, ca individualitate și istorie.

Agresat de timpul înșelător, omul se află mereu între două uși deschise, între a cădea în eroare și a persevera în iluzie. Personajele lui Preda se împart, din acest punct de vedere în două categorii: cei care se integrează, suferind procesul de adaptare, echivalent compromisului (în general, personajele feminine) și cei care refuză integrarea, păstrându-și libertatea individuală, devenind izolații și marginalizații societății. Personajele prediene nu se pot sincroniza epocii în care trăiesc, văzută ca fiind distrugătoare a adevăratelor valori; ei percep mișcarea evenimentelor, înțeleg mecanismul de desfășurare, dar nu-l pot accepta. Pentru a identifica ordinea, omul are libertatea de a o căuta. Alternativa, ca o caracteristică a personalității umane e ea însăși un chip al ordinii. Opțiunea presupune, înainte de toate, asumarea ei. Suciții din romanele lui Preda refuză integrarea într-o realitate alienată, într-o lume în care guvernează absurdul. Ei își găsesc un criteriu stabil în aventura spiritului. Salvarea lor vine din felul de a vedea lucrurile, din starea

superioară de detașare: „contemplarea e singurul mod de a privi care îți permite să înțelegi cu adevărat”. („Convorbiri cu Marin Preda” – Florin Mugur, Ed. Albatros, Buc. 1973, p. 159). Alteritatea lumii înconjurătoare contaminează relațiile dintre indivizi; refuzând stereotipizarea, eroii lui Marin Preda se îmbolnăvesc de singurătate.

Adept al tipului de societate individualistă, în care individul contează pe primul loc, armonia societății e dată de armonia relațiilor inter-individuale. „Dincolo de atrocitățile pe care le-au trăit colectivitățile, indivizii pot stabili între ei punți de înțelegere care rămân mai tari decât evenimentele.” (idem, p. 129)

Destinul individului e determinat de doi factori care acționează violent și imprevizibil: raportarea la alte individualități și raportarea la mișcarea istoriei. În conformitate cu acești factori, putem stabili patru categorii de relații inter-individuale pentru proza lui Marin Preda: *relația erotică*, *relația de prietenie*, *relația părinți-copii* și *relația erou-colectivitate*.

Relația erotică stă, în mod cert, sub semnul accidentalului, care modifică fundamental viața individului, al fatalității căreia omul e constrâns să i se supună orbește. Aflat la răscrucea dintre drumuri, eroul se găsește în incapacitatea de a face o alegere. Majoritatea eroilor predieni fac, de cele mai multe ori alegerile greșite pentru personalitățile lor și în urma eșecului vor fi nevoiți să se întoarcă din drum pentru a o lua de la capăt în căutările lor disperate. Cuplurile se fac și se desfac. Tostuși ei nu disperă în a căuta esența fericirii care constă în realizarea echilibrului și seninătății interioare. Deși toți trăiesc, la un moment dat drama singurătății, sunt convinși că fericirea există în ei; e un dat primordial, ca și libertatea, dar nu reușesc să-i vadă adevăratul chip. Ei nu renunță să-l caute pe *celălalt*, persoana prin care se pot împlini, în sinele lor. Relațiile erotice pornesc de la uimire și sfârșesc în durere. Eroii sunt prea grăbiți sau neatenți pentru a se cunoaște unii pe alții, ei sunt presați de timpul neîndurător și se tem să nu rateze ocazia. Incercarea de a pătrunde în sinele celuilalt, de a-l locui și a se lăsa locuit, căutarea stării de contopire totală eșuează pentru că personajele sunt fie prea orgolioase (nici unul din ele nu dorește să renunțe la propria libertate lăuntrică), fie din cauza lipsei de comunicare (indivizii se autocenzurează, ei se ascund prin tăcere, glumă, joc, minciună, manipularea cuvintelor și gesturilor). Personajele lui Preda sunt într-o continuă pândă hermeneutică a sentimentelor care, în cele din urmă, duce la sfârșirea sufletelor. Instrăinarea care afirmă absența celui de lângă tine este o pierdere, o risipire de sine; eroii lui Preda vor petrece mult timp până vor ajunge sa-și recapete ființa totală, după ruptura produsă în momentul separării.

Eroii din romanele lui Marin Preda se inventează, iau iluziile lor drept realitate, și se îndrăgostesc de propriile lor iluzii. Eroticul la Preda e o reflectare în oglindă. Toate personajele sunt victime ale unei acțiuni impuse din exterior; ele rătăcesc într-un labirint uman, iar atunci când sufletul alienat intră în criză, declanșează o anchetă a sinelui; numai când vor descoperi în ce constă greșeala, vor afla și care sunt căile de salvare. Căutările lor sunt întotdeauna însoțite de durere și suferință. Ieșirea din carapacea lor în lumea exterioară echivalează cu o mutilare sufletească. Retragerea din fața coșmarului duce la refugiarea într-o totală absență.

Prietenia în romanele lui Preda aparține exclusiv universului masculin, bărbatul fiind spiritul solar și se întemeiază pe sensul cuvântului, dincolo de limbaj, care ființează. Ea se naște dintr-o stare de spirit și durează atâta timp cât durează și spectacolul. Personajele se împart în actori și spectatori; unele au nevoie de un public inteligent pentru a-și etala înaltele idei, altele sunt mereu în căutare de noi spectacole, dornici să-și satisfacă apetența regizorală. Personajele masculine sunt sfătuitoare de taină, apărători, adăposturi ale sufletelor zbuciumate. Prin capacitatea de înțelegere a mecanismelor istoriei se stabilesc relațiile de prietenie. Nevoia de a destăinui, de a-și descărca sufletul îi face pe oameni să se apropie. Imprudența, naivitatea îi face pe cei care își expun încrederea fără a-și lua măsuri de prevedere să rămână fără apărare în fața loviturilor. Rănit în inocența sa de către indiferența și nepăsarea celor din jur, sufletul eroului se va pierde, se va risipi. Năruirea eului va duce la modificare relațiilor cu cei din jur. Indivizii sfârșesc prin a se închide la loc în sine.

În *relația dintre părinți și copii*, există un tipar care traversează toate romanele lui Preda, cu mici variații: tatăl e țăranul care-și știe rostul sau muncitorul, la locul lui; mama întruchipează o calmă seninătate dinaintea furtunii, puntea de legătură dintre tată și copii, protectoarea casei și a familiei; copiii sunt revoltați, tind către altă condiție decât cea a părinților și pleacă în lume să-și facă un rost; ei au o viață sentimentală mai complicată, dar nu neapărat mai bogată.

Relația dintre erou și colectivitate este predominată de afirmarea noii societăți, care pare să fi uitat legile moralei și tinde spre anularea valorilor spiritului. În lumea veche toate legile se raportau la două noțiuni esențiale, cea de „om” și cea de „rost al omului”. În lumea nouă, puterea și profitul sunt cheile care deschid orice ușă. Individul care dispune de o putere, va căuta să și-o mărească, cel care n-o are, va tinde să o acapareze. Oamenii nu mai caută să facă binele pentru umanitate, iar visătorii care mai păstrează asemenea idealuri sunt eliminați; societatea nu are nevoie de ei și pentru a nu contamina și pe alții, faptele lor sunt

prezentate într-o lumină negativă. Singura lege de care se ascultă acum e cea a „spiritului primar agresiv”, care duce la războaie și marile calamități.

Ce se va întâmpla cu eroul predian prins între atâtea uragane, cum va supraviețui el marilor cataclisme? Urmărim în această lucrare lumea personajelor din romanul „Moromeții”. Prozatorul descoperă caracterul universal al concepției existențialiste a țaranului. „Realitatea era pentru el ceva de luat în posesiune și nu ceva de care trebuie să te sperii” (din vol. „Marin Preda – Creație și morală”, cap. Lumea țărănească și generațiile ei în istorie).

Țăranul n-a boicotat istoria, dimpotrivă, a făurit-o, stăpânit fiind de „gândul miraculos al duratei”. El nu se întreabă de ce s-a născut, de ce trebuie să moară și cine hotărăște intrarea și ieșirea lui din această lume, ci trăiește fără să-l doară capul de marile întrebări existențialiste; are o structură pozitivă față de filozoful care nu mai știe cum să iasă din labirintul problemelor insolubile. Viața trebuie urmată după anumite reguli prestabilite, altfel se strică echilibrul și armonia universală. Omul trebuie să-și muncească pământul, să-și îngrijească vita, să-și întemeieze și să-și păstreze familia.

Iubirea donquijotescă. Dezordinea afectivă este rară în acest univers. Odată obținut dreptul la curtea fetei, ea trebuia să rămână „în vorbă” numai cu acel băiat. Fata îl aștepta pe băiat să se întoarcă de la armată și după ce se căsătoreau, se închinau cultului familiei, care devenea indestructibilă prin copiii aduși pe lume. Voluntarismul nu aparținea numai băiatului; o fată nu era o jucărie în mâinile băiatului. Ea putea să-și aleagă și singură un băiat, după bunul său plac. Dacă o fată „vorbea” cu prea mulți băieți, risca să nu mai fie „cerută” de nimeni. Fata „ieșea seara la poartă”, numai dacă o lăsau părinții. Locurile de întâlnire, legal admise erau la clacă și la horă. Un criteriu important în formarea unei familii continua să fie stratificarea socială. Existau totuși destule abateri de la codul moral nescris, care duceau la apariția marilor tragedii, dar viața mergea înainte.

Cuplul Birică – Polina constituie cea mai bună ilustrare pentru astfel de abateri. Birică provine dintr-o familie cu mulți copii și puțin pământ. Polina este fata bogătaşului Tudor Bălosu. Polina îl alege Birică, cu mult timp înainte ca el să înțeleagă că fata îl place. Știind foarte bine care e scopul ei și cum să ajungă la Birică, Polina desfășoară o întreagă strategie de cucerire a băiatului prin jocul apropierei și respingerii. Un timp, Polina îl va lăsa să creadă că îi place de el, dar la directă lui propunere de însurătoare, ea îi va strecura în suflet îndoiala. Băiatul trebuia mai întâi s-o cucerească, s-o merite. Indrăzneala, îndârjirea și furia lui îi plac Polinei. Amenințarea lui sumbră și necruțătoare o îmblânzește pe fată. Ea

devine sfioasă și-i vorbește cu glas șoptit și fierbinte. Fuga Polinei cu Birică tulbură o vreme viața satului. O fată care fuge de acasă e dezmoștenită și renegată.

Polina e cel mai puternic tip de personaj feminin din opera lui Preda. Prin iubirea ei totală, fata reușește să unească ființa ei și a soțului într-una singură. Ea este principiul activ al cuplului, și totodată iscusit de pricepută în a face ca inițiativele să pară a veni din partea băiatului. Mai mult decât Birică, Polina are o conștiință foarte clară a ideii de cuplu, care presupune folosirea pronumelui de persoana I plural. Din dragoste pentru Birică, Polina înfruntă satul întreg, nu numai familia și pe tatăl ei, prin încălcarea codului etic.

Marioara Fîntînă reprezintă ipostaza donquijotescă a iubirii, în variantă feminină, tăria de a iubi fără reciprocitate. Niculaie e idealul spre care ea aspiră și spre care migrează, dar cu cât mai aproape de el vrea să fie, cu atât mai mult acesta se depărtează. Ea îl alege pe el și îi face curte, fără nici o speranță, căci Niculaie o ignoră complet. Încălcând codul moral al satului, umilită în fața tuturor, Marioara se încapățânează cu disperare să lupte cu indiferența băiatului. Expedițiile întreprinse spre a-l cuceri înscriu în viața satului un chinuitor turnir al iubirii. La fel ca Penelopa, ea își așteaptă iubitul ținând o vrajă cu pașii ei mărunți, cu mersul domol, fără nici o grabă. Deși el nu-i arătase nici un interes, Marioara își arogă drepturi asupra vieții lui (îl așteptase doar atâția ani) și-i cere socoteală. Ea se simte datoare pentru soarta și pentru modul lui de trai. Sufletul ei se revarsă asupra băiatului, cuprinzându-l deopotrivă cu întreaga lume. Brutalitatea respingerii din partea lui Niculaie o trezește pe fată din toropeală; rănilor adânc săpate în inima ei de vorbele lui aspre vor fi spălate cu suspine de durere. Frumusețea iubirii Marioarei pălește odată cu încetarea drumurilor care ridicau punți și deschideau porți spre un ideal inaccesibil și intangibil. Odiseea Marioarei, ca aventură a ființei, amenințată să se piardă prin excesul dragostei va deveni alterare, pierdere a statutului în “Marele singuratic”; rățacirea ei cotește spre o abatere fatală, de unde întoarcerea la puritatea dintâi nu mai e posibilă. Iubirea Marioarei ar fi avut șansa nemuririi dacă întâlnirea cu Niculaie (spre finalul romanului) nu s-ar fi produs niciodată, pentru că îndată ce așteptările se împlinesc, iubirea moare. Numai iubirile nefericite sunt bogate în roade ale spiritului, iar mărturisirea prihănește. Iubirea pentru Niculaie constituie o busolă în viața fetei, este imboldul faptelor sale, mecanismul care îi pune ființa în funcțiune și îi acționează ritmul pașilor. Bătaia inimii ei se desprinde din cercul comun al relațiilor erotice din satul Moromeților și se proiectează pe un fundal superior, se înscrie în galeria marilor iubiri. Afecțiunea fetei, păstrată și îmbogățită ani la rând se consumă într-o singură noapte, când reușește prin vicleșug să obțină de la el fructul dragostei ei.

Don Quijote și Sancho Panza. Cocoșilă îi oferă lui Moromete “un auditoriu inteligent”, ocazia de a-și etala bogăția și farmecul spiritului. Relația lor se bazează pe întreținerea iluziilor moromețiene, definind o atitudine existențialistă completă, suficientă, absolută și ignorarea realității care tinde să anuleze ființa înțeleasă ca individualitate. Întâlnirile dintre cei doi presupun un caracter de ritual, se petrec ca o taină cu adânci semnificații pentru ei. Prin ironie și spirit ascuțit, ei subminează clișeele sociale prin care se riscă mecanicizarea relațiilor inter-umane. Ritualul salutului dintre cei doi precede stabilirea contactului printr-o tactică de provocare și ignorare a interlocutorului. Dialogul se desfășoară după reguli stabilite. Mărcile emoționale denotă caracterul co-participativ la bucuria comunicării.

Năruirea iluziilor după care Moromete credea că trebuie să trăiască omul, descoperirea faptului că lumea din jur îl încurajase în aceste iluzii, provoacă o zvârcolire a spiritului său interior care duce la ruperea relației cu Coccoșilă și cu toată lumea. Moromete nu mai acceptă să se lase antrenat în jocul propus de prietenul său, nu mai înțelege rostul acestui joc, frumusețea gratuită a replicilor. Regulile realității intră în contradicție cu acțiunea dezinteresată, bazată pe o ordine proprie și pe asumarea liberă a unor reguli noi. Mai evident decât quijotismul lui Moromete este sancho-panzismul lui Coccoșilă, conștient de rolul său de acreditare de conferire a unui sens existențialismului moromețian, fără de care spiritul prietenului său s-ar prăbuși. Don Quijote are revelația falsității lumii în care trăiește și a autenticității celei din romanele cavalierești, pe care încearcă s-o instituie pentru că numai în acea lume poate „locui”, în sens heideggerian, spiritul său nealterat. Moromete trăiește în iluzie de la început. Compararea realității cu iluzia se va realiza abia la sfârșitul primului volum. Ca și Don Quijote și Sancho Panza, Moromete și Coccoșilă se presupun reciproc.

Niște Calibani ai Siliștei. Omul are datoria să trăiască urmând legile moralei, în conformitate cu principiul armoniei, descoperit în tot ceea ce există. Ilie Moromete stabilește ca punct de reper familia, nucleu al societății, care asigură perpetuarea speciei; din această perspectivă, distrugerea familiei este echivalentă cu o crimă împotriva umanității. Scena cinei de la începutul primului volum stabilește relațiile existente între membrii familiei. Moromete, autoritatea supremă; Catrina și copiii ei, lângă vatră, iar de partea cealaltă, cei trei fii mari ai lui Moromete, primii care se vor detașa de familie.

Moromete e nepărtinitor cu toți copiii; dezbinarea familiei provine din obtuzitatea gândirii celor 3 frați vitregi, care naște ura și dușmănia. Atenția sporită pentru aceștia e datorată numai incapacității lor de a înțelege că au pornit pe un drum greșit și orbirii lor după avere, care îi face incapabili să deosebească drumul

drept. Pentru a-i educa, Moromete alege metoda lecțiilor corective. Prostia fiilor e privită cu indulgență, în general, dar altele îi crează repulsie și, cu greu își stăpânește calmul. Deși conștient că nu se poate baza pe ei, Moromete nu disperă, le cere mereu părerea, încercând să deblocheze mecanismul gândirii lor tâmp. Chiar și după ce băieții pleacă, luând cu ei o parte din averea familiei, tatăl e gata să-i ierte, nu renunță la posibilitatea recuperării lor și va lăsa mereu o ușă deschisă în spatele lui. În schimb, Niculaie e copilul lui, îl recunoaște și își dă seama ce zace înlăuntrul lui. Il inițiază în a descoperi singur și îl formează de la distanță. Niculaie intră voluntar în scenariul regizat de tatăl lui și devine co-participant. Traseul inițiat al lui Niculaie în consolidarea ființei spirituale îl va îndepărta de familie (prefigurată de faptul că el nu avea scaun la masă). Niculaie se transformă în partener de conversație și prin dialog se pun bazele unei legături spirituale permanente; el este moștenitorul lui Moromete.

Istorie pe spirală/Istorie în linie dreaptă. Colectivitatea în romanul „Moromeții” este surprinsă într-o perioadă de tranziție de la satul vechi, consfințit ca o lume a valorii, spre noul sat, în care categoria de valoare dispare, iar rostul omului este stricat. Satul, privit ca personalitate psihologică singulară se raportează la personalitatea psihologică moromețiană, ca universuri spirituale distincte.

În primul volum satul e o structură coerentă, intimă și omogenă, în ciuda stratificării sociale existente, reale, producătoare de conflicte tragice. La începutul romanului se precizează că viața se scurgea fără conflicte mari, însă pe parcurs se va dovedi că ele existau, dar oamenii nu le acordau importanță sau nu le intuiau. Individul nu e văzut ca parte a masei, ci ca individualitate, în raport cu evenimentele istorice care sunt „pline de viclenie”. Oamenii le ignoră consecințele, de aceea, în fața dezastrului iminent, reacțiile lor vor fi paralizate. Tabloul cel mai fidel al relațiilor stabilite în cadrul colectivității îl reprezintă scena cu poiana lui Iocan, de unde se desprinde ideea de sat ca agora, în care fiecare își ocupă locurile în funcție de rolurile prestabilite, după importanța acordată în sat. În ciuda stratificării sociale, nu exista o dezbinare serioasă între țărani; micile conflicte izbucnite se aplanau cu vremea; iluzia timpului răbdător cu oamenii exista încă.

Deodată satul devine ca o groapă fără fund, din care încep să năvălească tot felul de necunoscuți dubioși. Fărămițarea satului e sugerată încă din primul volum de tăierea salcâmului, considerat ca axis mundis. Satul nu mai poate fi privit ca o entitate omogenă și coerentă. Lumea nouă e privită ca un spectacol de orori, în care se petrec lucruri greu de imaginat, „dincolo de limitele răutății omenești” și care sunt totuși posibile. Obscurii anonimi care apar pe scena satului contrafac sensul faptelor încercând să se substituie istoriei. „Spiritul primar agresiv” își

găsește un vast teren de manifestare. Justiția e înlocuită de răzbunrea personală, abuzul de putere îl face pe om să dispună la bunul lui plac de libertatea și chiar viața altui om. Oamenii pierd libertatea gândului și cuvântului și nu mai dispun de dreptul asupra proprietății lor. Sunt promovați, nu cei care merită, ci cei lipsiți de personalitate și care ascultă ordinele orbește. Comunicarea între oameni dispare. Reprezentanții vechii lumi patriarhale aflate în destrămare intră în conflict cu lumea nouă, eterogenă, care nu aduce nimic în schimbul valorilor distruse. Niculaie e prins între cele două lumi; încercând să facă o legătură între ele, el nu mai aparține nici uneia, se simte străin față de ambele lumi și nici nu poate lua parte la lupta dintre cele două poziții. În lumea nouă, conflictele pun în joc viețile oamenilor, noile relații se bazează pe supunere, arbitrarul devine lege, cei care încearcă să-și pastreze libertatea sunt considerați periculoși și înlăturați din viața satului. Țăranul își pierde rostul și pleacă la oraș, liberalii din poiana lui Iocan vor dispărea, iar poiana își va micșora parcă dimensiunile.

Bibliografie

1. Atanasiu, Victor: *Viața lui Ilie Moromete*, Editura CR, București, 1984
2. Balotă, Nicolae: *Lupta cu absurdul*, Editura Univers, București, 1971
3. Iorgulescu, Mircea: *Timp și mod*, Editura CR, București, 1974
4. Popovici, Vasile: *Marin Preda, timpul dialogului*, Editura CR, București, 1983
5. Roznoveanu, Mirela: *Lecturi moderne*, Editura CR, București, 1978
6. Spiridon, Monica: *Omul supt vremi*, Editura CR, București, 1993
7. Ungheanu, Mihai: *Marin Preda, vocație și aspirație*, Editura Eminescu, București, 1976
8. Vlădescu, Andreea: *Marin Preda sau triumful conștiinței*, Editura ER. București, 1991